

з виникненням світової кризи, залежністю економіки країни від зовнішнього ринку та його цінової політики. Складна фінансова та економічна ситуація в Україні значною мірою стримує проведення всього комплексу лісогосподарських заходів, зокрема тих, що традиційно є затратними. Це зумовлюється передусім обмеженістю як державних коштів, так і власних, обсяги яких є також недостатні для виконання лісогосподарських робіт унаслідок значного спаду обсягів реалізації лісопродукції, отриманої в результаті рубок лісу.

Поглиблення кризової ситуації в лісоресурсній сфері значною мірою пов'язується із недостатніми обсягами реформування інституціональної складової галузі. Здійснювана в Україні земельна реформа через відсутність належної законодавчої бази не вирішує поставлених перед нею завдань щодо лісоземельних угідь колишніх колгоспних і радгоспних агроугруповань на площі 2,5 млн. га. Шляхи переходу цих лісоземельних угідь через заполітизованість реформ до ефективних користувачів, якими вважаються лісогосподарські підприємства, були практично заблоковані. За короткий період у лісовому секторі АПК України виявилися зруйнованими господарські зв'язки, здійснено неефективний переділ власності, ефективність лісогосподарського виробництва різко впала, продовжується безупинна деградація лісових екосистем. Утрата продуктивності лісових насаджень підприємств АПК, зниження їх якості, відсутність ефективного лісовідновлення слід розглядати як загрозу подальшому розвитку лісоресурсної сфери і сільськогосподарського виробництва.

УДК 339.1 : 502 : 630.97

О.І. ГОРОХІВСЬКИЙ

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ НЕЛЕГАЛЬНОГО ОБІГУ ЛІСОВИХ ТОВАРІВ

Несанкціонована заготівля деревини – поширена проблема міжнародної спільноти. Вона призводить до обезліснення лісових масивів і є однією з причин змін клімату. Нелегальна заготівля деревини часто набуває форми організованої злочинності. Подібно до іншої кримінальної діяльності вона здійснюється завуальовано [1]. Саме тому, напевно, ніхто не може підрахувати обсяги деревини нелегального походження, що надходять у міжнародну торгівлю. Згідно з останніми дослідженнями [2], частка нелегальної заготівлі деревини в глобальному масштабі оцінюється в межах від 20 до 40%, а економічні втрати країн, промисловості та власників лісів – у 15 млрд. дол. США щорічно. Об'єм заготівлі промислової деревини, що має нелегальне походження, коливається від 350 до 650 млн. м³, тобто прирівнюється до обсягу

заготівлі деревини із сертифікованих лісів. Крім того, несанкціонована заготівля деревини зменшує світові ціни від 7 до 16% [1, 2].

Проблемою нелегального обігу деревинної лісопродукції стурбовані різні міжнародні організації, зокрема Фонд живої природи, ФАО, FERN¹ та ін. Теоретичні та практичні заходи щодо усунення заготівлі і торгівлі деревиною незаконного походження розробляли такі зарубіжні вчені, як Р. Лі, Ж. Бонжорно, Ж. Тернер, С. Жу, Ж. Престмон та ін. У той же час серед вітчизняних робіт цій проблемі приділяється недостатня увага.

Саме тому метою дослідження є обґрунтувати еколого-економічні інструменти, що сприяють зменшенню нелегального обігу лісопродукції.

Дослідження проводилось на основі вивчення публікацій міжнародних організацій, вітчизняних та зарубіжних учених з використанням методів аналізу, синтезу, узагальнення та графічного відображення.

Нелегальна заготівля і торгівля лісовими товарами є комплексом взаємопов'язаних законодавчих, політичних, економічних та соціальних проблем. Термін *нелегальна заготівля деревини* вказує на зловживання законом, але види діяльності, що розглядаються як нелегальні, що описуються в різних друкованих та Інтернет-виданнях суттєво розрізняються. Важливо зазначити, що не існує міжнародного визначення нелегальної заготівлі деревини. Так, заготівля деревини без узгодженого урядом Сполучених Штатів Америки плану може бути цілком легальною на півдні країни, але вважатиметься нелегальною у Бразильській Амазонії. Окремі нації з незначною практикою управління лісами можуть фактично мати низький рівень нелегальної заготівлі деревини просто тому, що їх стандарти слабкі. Як узагальнене визначення нелегальна заготівля деревини пов'язана з діяльністю, коли ліс рубається, транспортується, купується або продається з порушенням національного та міжнародного законодавства. Так, зокрема, рубка лісу в національних парках чи заповідниках буде беззаперечним прикладом нелегальної заготівлі деревини. У більшості країн, де нелегальна заготівля деревини викликає стурбованість, ліси перебувають під контролем та управлінням уряду. В контексті обговорення лісової політики і торгівлі деревиною існують певні види зловживань у лісовому секторі, що піднімаються до рівня національного та міжнародного значення. З них виділяють такі [1, 2, 3]:

- рубка лісів без відповідних на це повноважень у національних парках та заповідниках;
- рубка лісів без дозволу або з перевищенням дозволених лімітів, які передбачає концесія;
- не надання точних даних про рубки лісу з метою уникнення податкових платежів та платежів за користування надрами;
- порушення міжнародних торговельних правил та угод.

Нелегальна заготівля деревини – головна загроза для лісових масивів, які забезпечують необхідні соціально-екологічні функції, зокрема такі, як захист

¹ Неурядова організація, створена 1995 року, діяльність якої спрямована на збільшення екологічної та соціальної справедливості.

водоймищ та контроль за ерозією ґрунту. Деревинна лісопродукція нелегального походження конкурує з аналогічними продуктами, що походять з джерел сталого управління. Вона продається за значно нижчими цінами, тому що не передбачає витрат на посадку та догляд лісу, податкових, митних та інших платежів.

Дешевий імпорт нелегально заготовленої деревини та лісових товарів, а також невиконання базових соціальних та екологічних стандартів дестабілізує міжнародні ринки лісопродукції, загрожує зайнятості людей. Несправедлива конкуренція, заснована на використанні нелегальної практики ведення лісового господарства, завдає шкоди тим підприємствам (насамперед малим та середнім), які є відповідальними перед споживачами і діють за правилами національного та міжнародного законодавства [1].

Розглянемо наслідки торгівлі для країни-експортера та країни-імпортера необробленої деревини з нелегальною заготівлею та без неї.

З нелегальною заготівлею деревини ціна в імпортуючій країні становить P_I . За такої ціни кількість деревини, яка виробляється в імпортуючій країні, дорівнює Q_I^S , що є меншим, ніж попит Q_I^D . В експортуючій країні ціна становить P_X , а кількість деревини, що поставляється на внутрішній ринок, – Q_X^S , у той час як попит – тільки Q_X^D . Рівновага встановлюється, коли імпортна ціна дорівнює експортній з урахуванням транспортних витрат: $P_I = P_X + t_1$. Чиста торгівля експортера протилежна чистій торгівлі імпортера: $Q_I^S - Q_I^D = -(Q_X^S - Q_X^D)$.

Як видно (рис. 1), унаслідок усунення нелегальної заготівлі деревини в експортуючій країні зменшиться її заготівля (переміщення лінії пропозиції з S_X до S'_X), при цьому відбудеться зростання ціни до рівня P'_X і таким чином зменшиться загальне споживання. В імпортуючій країні ціна підніметься до рівня P'_I , унаслідок чого збільшиться виробництво та зменшиться споживання. При цьому чиста торгівля між країнами зменшиться до рівня $Q'_I^S - Q'_I^D = -(Q'_X^S - Q'_X^D)$.

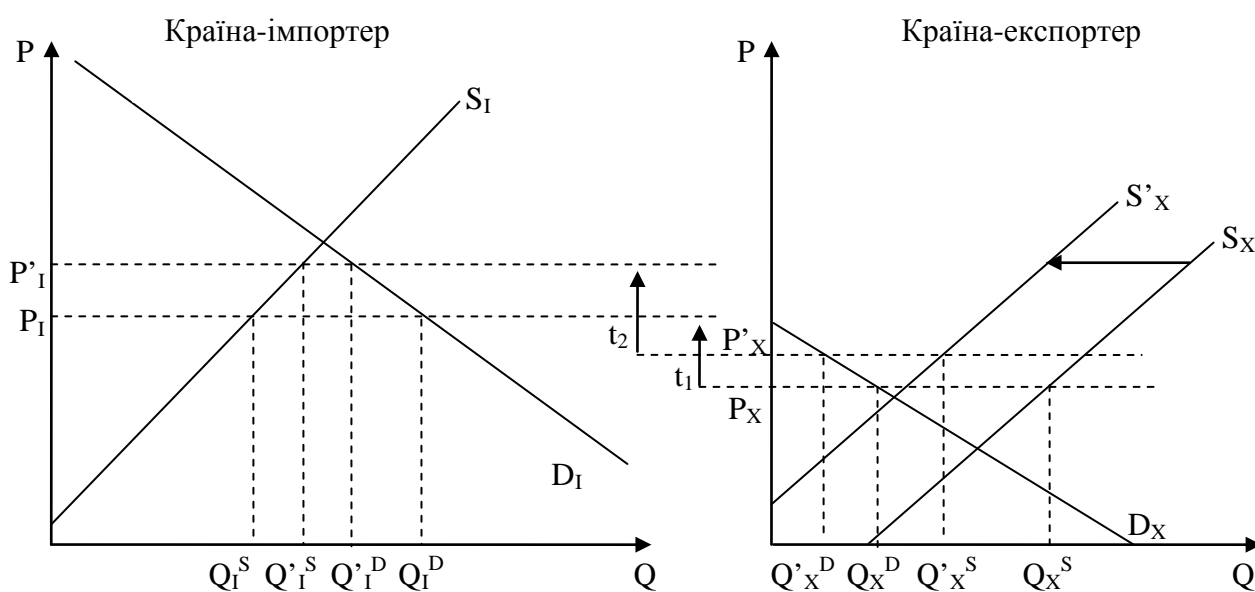

Рисунок 1. Світова рівновага на міжнародних ринках з нелегальною заготівлею деревини та без неї

В експортуючій країні прибуток виробників зменшиться з $P_X Q_X^S$ (з несанкціонованою заготівлею) до рівня $P'_X Q'_X^S$ (без нелегальної заготівлі). Валовий прибуток виробників в імпортуючій країні зростає з $P_I Q_I^S$ до $P'_I Q'_I^S$, у той час як витрати споживачів зміняться з $P_I Q_I^D$ до $P'_I Q'_I^D$.

Таким чином, можна стверджувати, що незаконна заготівля деревини є несумісною із сталим лісовим управлінням, тому що вона спричиняє до втрати прибутків держави, обезліснення, а також руйнування екологічних цінностей.

В останні роки особливого розвитку в світі набувають такі інструменти регулювання зовнішньої торгівлі деревинною лісопродукцією, як сертифікація лісів, екомаркування, т.зв. зелене будівництво, посилення лісового та екологічного законодавства, покращення системи управління відходами та політика державних закупівель як заходи, що сприяють сталому управлінню лісовими масивами (рис. 2).

Рисунок 2. Інструменти регулювання нелегального обігу лісових товарів

Мета сертифікації полягає в забезпеченні економічного, екологічного і соціально збалансованого ведення лісового господарства. Під час сертифікації незалежна третя сторона перевіряє, чи господарювання в лісі відповідає наведеним вище ознакам. Нині у світі існують дві основні схеми сертифікації лісів: Лісової опікунської ради (FSC) та Програма схвалення систем сертифікації (PEFC). Загальна площа сертифікованих лісів у світі (за станом на травень 2008 року) дорівнює 320 млн. га, або приблизно 8,3% світової площі лісів. Більше половини лісової території сертифіковано в країнах Західної Європи, одна третя частина – у Північній Америці, менше як 0,1% – у країнах Азії та Африки [4, 5].

Згідно зі статтею 56 Лісового кодексу України (2006 р.), лісова сертифікація – це оцінка відповідності системи ведення лісового господарства встановленим міжнародним вимогам щодо управління лісами та лісокористування на засадах сталого розвитку [6].

Український учений П. Кравець виділяє такі мотиваційні чинники розвитку сертифікації [7]:

підвищення прибутковості зовнішньоекономічної діяльності підприємств та отримання конкурентних переваг через встановлення партнерських і довгострокових відносин з покупцями сертифікованої продукції;

забезпечення виконання інвестиційних проектів;

розширення доступу на нові ринки збуту, особливо ті, де важливе значення приділяється екологічним вимогам;

удосконалення практики ведення лісового господарства і технологію лісозаготівель;

формування привабливого іміджу підприємства, виробнича стратегія якого відповідає соціально-етичному маркетингу;

отримання новітніх знань та практичних навичок ведення екологічно орієнтованого лісівництва;

отримання підтвердження високого рівня ведення лісового господарства від незалежної міжнародної організації;

наближення рівня соціальних стандартів лісогосподарського виробництва до європейських.

Як зазначають учені Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г.М. Висоцького (УкрНДІЛГА): "Серед важливих переваг сертифікації лісів... поряд із покращенням системи ведення лісового господарства є покращення доступу деревини на ринки країн Західної Європи. Сьогодні все більше і більше покупців, а також торговельних компаній і промислових підприємств у Європі вимагають саме сертифіковану деревину і продукцію з неї, як гарантію того, що деревина, яку вони використовують, отримана з лісів, у яких господарювання проводиться належним чином" [8, с. 46–47].

Потрібно зазначити, що сертифікація забезпечує доступ до ринків, де споживачі надають перевагу екологічно чистій продукції, але без націнки для покриття витрат на сертифікацію. Для багатьох виробників доступ до т. зв. зеленого ринку не є достатнім стимулом для отримання сертифікату, особливо якщо існує попит на подібні несертифіковані лісові товари, що виробляються з меншими затратами [9].

Екологічне маркування лісових товарів покликане просувати на ринок конкурентоспроможний за ціною продукт, що задовольняє потреби та підвищує якість життя людей з одночасним зменшенням негативного впливу на їх здоров'я та навколишнє середовище.

Головна відмінність між сертифікацією лісів (з відповідним маркуванням) та екомаркуванням полягає в тому, що перша розглядає лише питання управління лісами, у той час як екомаркування охоплює набагато ширше коло питань (викиди під час виробництва, забруднення води та інше) і застосовується до будь-яких товарів. Лісовий менеджмент – тільки одне з питань, яке розглядає екомаркування. І сертифікація лісів, і екомаркування в більшості випадків є добровільними схемами. Іншою відмінністю між ними є те, що більшість схем екомаркування фінансуються та управляються державними установами, а більшість схем сертифікації лісів – управляються приватним сектором або іншими недержавними організаціями. Внаслідок того,

що схеми екомаркування перебувають під керівництвом державних установ, вони можуть фокусувати увагу на національних проблемних питаннях. Крім того, на них значно впливають лобістські сили національної промисловості. Так, у країнах Європейського Союзу був приклад нечесного впливу промислових компаній щодо встановлення певних стандартів на паперові товари без попереднього узгодження з неурядовими організаціями [10].

Проект т.зв. зеленого будівництва розроблений з метою збільшення життєвого циклу споруд, ніж це передбачено національними стандартами. Його головні завдання полягають у зниженні будівельних ефектів, а саме використанні меншої кількості ресурсів на операційному етапі та більшої придатності конструкційних матеріалів для переробки, а також зменшенні відходів. Проект розрахований на довготривалий термін та розробляється для багатьох потреб. Він включає велику кількість аспектів, зокрема таких, як дизайн та вибір матеріалу, експлуатаційну якість будівель, підвищення ефективності управління розвитком міст. Країни переслідують різні цілі залежно від свого соціально-економічного розвитку: в одних пріоритетним є використання ресурсів (енергія, матеріали, вода, використання землі), а в інших – соціально-економічні питання [4].

Як зазначає П. Деда, реалізація цього проекту привнесе більшу безпечність та ефективність використання енергії, створить додаткові робочі місця та нові можливості для ведення бізнесу, посилить економічну конкуренцію та покращить промислову продуктивність у коротко- та довгостроковій перспективі, а також соціальний добробут людей через кращий повітряний обмін у будівлях, зменшить смертність і захворюваність [11]. Найбільшого поширення зелене будівництво набуло в країнах Європейського Союзу та Північної Америки. Країни ЄС в останні роки прийняли багато директив, які накладають специфічні енергетичні стандарти на будівництво та реконструкцію споруд. Так, зокрема, Італія прийняла закон, який підтримує зберігання енергії; Швейцарія, Словенія, Чехія та Ліхтенштейн посилюють роль сертифікованих матеріалів у секторі будівництва [4].

Загалом потрібно відмітити, що всі програми екобудівництва, які реалізуються у світі, спрямовані на заохочення використання сертифікованої деревини.

Важливими заходами, які впливають на розвиток торгівлі лісовими товарами, є урядова та промислова політика. Так, урядова політика через державні закупівлі може вимагати від державних установ та підприємств купувати товари з деревини тільки в національних фірм, надавати підтримку щодо збільшення (зменшення) використання деревних матеріалів у будівництві. Крім того, політика державних закупівель, покликана забезпечити гарантії того, що куплені лісоматеріали були вироблені законним шляхом, здатна стимулювати стале управління лісами та захист навколишнього середовища [5, 12].

Потужним інструментом зменшення обігу деревини нелегального походження має бути обов'язкове врахування компаніями вимог національного законодавства, яке повинно забезпечувати ефективну систему штрафів, що стримують незаконну діяльність.

Розвиток інформаційних систем та прикладних комп'ютерних програм у галузі лісового господарства та лісової промисловості допомагає більш швидкому збору та обробленню даних щодо лісових ресурсів, прийняттю складних рішень, які постають перед лісовими менеджерами і науковцями [13]. Наприклад, рішення з приводу ефективнішого використання ресурсів із зменшенням негативного впливу на навколишнє середовище, і таке інше.

Таким чином, зменшення обігу деревини нелегального походження можна досягнути за допомогою таких інструментів, як розширення сертифікації лісів, упровадження програм екобудівництва, надання додаткових преференцій виробникам лісопродукції, яка виготовляється з дотриманням екологічних вимог; посилення законодавства, зокрема збільшення штрафних санкцій за порушення лісового та екологічного законодавства. До того ж посилення охорони парків та заповідників, упровадження новітніх інформаційних систем обміну даними також приведе до зменшення несанкціонованої заготівлі деревини. Стимулювання екологічного лісокористування підприємств галузі сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної лісопродукції, інноваційному оновленню виробництва, впровадженню ресурсозберігаючих технологій.

Література

1. *Illegal wood for the European market: An analysis of the EU import and export of illegal wood and related products.* – London: WWF, 2008. – 43 p.
2. *Long-term effects of eliminating illegal logging on the world forestry industries, trade, and inventory* / [Li R., Buongiorno J., Turner J.A., Zhu S., Prestemon J.] // *Forest Policy and Economics.* – 2008. – No. 10. – P. 480–490.
3. *Illegal logging & Global Wood Markets: The Competitive Impacts on the U.S. Wood Products Industry.* – Affine: Seneca Greek Associates and Wood Resources International, 2004. – 163 p.
4. *Spirandelli B. Overview of green building: opportunities and constraints* / B. Spirandelli // *Green Building Workshop.* – Rome, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unece.org.
5. *Forest Products Annual Market Review 2007–2008.* – New York and Geneva: United Nations, 2008. – 153 p.
6. *Лісовий кодекс України: станом на 08.02.2006 р.* / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради. – 2006. – № 21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. *Кравець П.В. Практичні аспекти лісової сертифікації в Україні за схемою лісової опікунської ради* / П.В. Кравець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ncsu.nauu.kiev.ua>.
8. *Лісова сертифікація як практичний інструмент запровадження принципів сталого ведення лісового господарства: матеріали XI Погребняківських читань ["Лісова типологія в Україні: сучасний стан, перспективи розвитку"], (Харків, 10–12 жовт. 2007 р.)* / Український науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г.М. Висоцького – X: УкрНДІЛГА, 2007. – С. 46–47.
9. *State of The World's Forests 2009.* – Rome: FAO, 2009. – 152 p.
10. *Eco-labelling, forest certification and the WTO.* – FERN, 2003. – 16 p.
11. *Deda P. Green Buildings: opportunities and constraints.* / P. Deda [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unece.org.
12. *Public procurement policies on wood and paper products and their impacts on sustainable forest management and timber markets.* – Rome: UNECE/FAO, 2006. – 108 p.
13. *Hetemäki L. Information Technology and the Forest Sector.* / L. Hetemäki, S. Nilsson. – Vienna: IUFRO. – 2005. – Vol. 18. – 235 p.